

L'ensenyament de les humanitats: perspectives de futur?

Josep Monserrat i Molas*

Resum

El monogràfic «L'ensenyament de les humanitats: perspectives de futur» presenta un conjunt de reflexions, per part de diferents responsables acadèmics de les universitats catalanes, sobre l'ensenyament de les disciplines humanístiques a la universitat. Les reflexions plantegen molts dels problemes principals amb què actualment es troben aquests estudis i també les tensions que actualment els caracteritzen, tant en la seva concepció general com en les diferents propostes didàctiques i pràctiques acadèmiques que es retraten.

Paraules clau

Ensenyament, humanitats, educació secundària, educació superior, Universitat

Recepció original: 14 de març de 2016

Acceptació: 4 de juliol de 2016

Publicació: 20 de desembre de 2016

A aquestes alçades, una enquesta respecte l'ensenyament de les humanitats a la universitat podria semblar un malbaratament de temps i de recursos, un encàrrec sobrer, i el resultat esperat, un enfilall de tòpics. Tanmateix, el monogràfic que aquí s'enceta vol fer veure que la qüestió que es planteja és pròpiament una *qüestió* i que com a tal qüestió no està pas exempta de profunds i decisius *debats*. El seu plantejament general, («quines perspectives de futur té l'ensenyament de les humanitats en l'àmbit universitari?»), certament s'ha fet amb una formulació senzilla, potser adotzenada, però és responsabilitat del curador. La qüestió s'ha presentat a diferents responsables de les diferents universitats catalanes dels estudis inclosos en les anomenades «humanitats», i cadascú ha enfocat la seva resposta a la seva manera en no haver cap altra limitació que la mateixa pregunta i la demanda de lliure reflexió. No han calgut massa converses, ràpidament la qüestió quedava entesa, generosament s'acollia la proposta, en uns terminis raonablement ajornats es rebien les respostes i ara, finalment, es presenten al públic lector. El primer agraïment que cal fer constar, doncs, és als autors dels textos que segueixen.

La vinculació de tots els autors del monogràfic amb la responsabilitat concreta que significa la direcció i gestió acadèmica dóna un cert to a aquest monogràfic. Les limitacions a què ens sotmet l'actual legislació espanyola, sigui la ministerial, sigui l'autonòmica, així com també la limitació (extraordinària?) de recursos que ha caracteritzat la vida universitària d'aquests darrers anys, és el marc concret on es desplega el treball ordinari i el futur immediat dels ensenyaments objecte de reflexió. Malgrat aquestes limitacions, la recerca de renovació dels estudis, i una atenció especial a procurar una vinculació més gran amb els canvis constants de la nostra societat, orienten les reflexions, marquen pautes per als processos de canvi en marxa i dibuixen horitzons reals on es poden distingir fites cap a on dirigir-se.

(*) Professor agregat Serra Hunter de la Universitat de Barcelona. Degà de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: jmonserrat@ub.edu

Dels resultats que presentem, sobten tant les coincidències com les disparitats. Potser la coincidència més simptomàtica, explícita o no, és la consciència d'un neguit, o del cert advertiment d'un perill, perquè no estem davant d'un repte encoratjador, en el sentit que no és el cas que es trobin sovint complicitats a l'hora de plantejar com a possibilitat segura de futur una formació humanística a la universitat. Més aviat el repte es planteja com a resposta a una advertida laminació d'un horitzó cada vegada més reduït a la qual cal donar alguna resposta. No m'equivoco si aquesta consciència del perill de deixar de formar part del currículum educatiu o, per a no ser tant greus, de deixar de formar part del nucli fonamental del currículum, descansa en els molts senyals advertits que s'han acumulat reforma rere reforma educativa, a tots els nivells de l'ensenyament, especialment el secundari. L'altra gran coincidència, implícita o no, de tots els treballs és que cal explicar més bé el que es fa en la docència i la recerca en humanitats, i per què es fa com es fa, i, sobretot, que cal sintonitzar amb el que hauria de resultar millor a la societat. Un dels mèrits del recull és que s'intenta proporcionar aquesta explicació i que es marquen vectors de sintonia amb la societat. A partir d'aquí mateix, però, els camins de reflexió i els punts proposats de trobada prenen formes i propostes diverses. No és estrany.

En part es deu a la diferent manera que les universitats catalanes incorporen aquests estudis en els seus plans acadèmics que en el nivell de grau va des dels estudis d'Humanitats als que es dediquen a disciplines concretes (Història, Història de l'Art, les diferents filologies), passant per moltes fórmules de combinació entre elles. Segurament influeix també la formació dels autors, que provenen de disciplines acadèmiques ben diferenciades i que les exerceixen des d'òptiques diverses.

En l'article de Joan-Josep Busqueta, degà de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida, («Sobre les humanitats i la universitat»), es parteix precisament del compromís de la universitat amb la formació i competència d'uns ciutadans compromesos, sensibles i crítics amb la realitat, però es fa notar com tota reflexió que afecti aquest àmbit no es pot fer mirant a curt termini. S'hi constata que les humanitats sempre han tingut futur, si s'entén que la formació es fonamenta i arrela en la capacitat de raonar, d'argumentar, de defensar unes idees, de discutir de la ciutadania... i de gaudir de les creacions de la humanitat i de l'espectacle de la naturalesa.

Seguidament, Josep Sánchez Cervelló, degà de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili, planteja a «El sentit de les humanitats i de l'humanisme. Cap un món sense músics, poetes, historiadors, filòsofs, antropòlegs...?» una consideració sobre la devaluació recent dels coneixements humanístics, i ho evidencia amb tot de dades econòmiques que aclareixen quines són les prioritats reals i efectives de les administracions. Malgrat aquestes circumstàncies, i com que prescindir d'aquests estudis és prescindir dels referents necessaris a tota societat, explica també com la seva universitat fa un esforç considerable per tal de mantenir-los, renovar-los i complir així amb la vocació de servei a la societat.

A continuació, Gaspar Coll i Rosell, delegat del rector de la Universitat de Barcelona per al Parc i l'impuls científic de les humanitats i les ciències socials, presenta unes «Reflexions acadèmiques sobre el present i el futur de les humanitats en la docència i la recerca universitàries. Els reptes no exempts de dificultats d'un plantejament de conjunt». Que la societat està demanant alguna cosa diferent en aquest àmbit resulta una dada a considerar degut a la disminució de la demanda en alguns dels ensenyaments

fins al punt de fer-ne perillar l'existència. Sense entrar en lamentacions, s'analitza l'evolució dels estudis humanístics en els darrers trenta anys cap una major fragmentació i es proposen algunes vies de solució en la programació universitària d'aquests estudis i en la potenciació d'una recerca que ha de ser més aplicada i interdisciplinària, com il·lustra amb el projecte Minerva que inclou el recentment inaugurat Parc de les Humanitats i les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona al districte 22@ de la capital.

Més endavant, Emilio Suárez de la Torre, Hélène Rufat, Pol Capdevila i Alberto Nodar, tots ells responsables acadèmics dels estudis d'humanitats a la Universitat Pompeu Fabra, col·laboren en presentar un conjunt de perspectives diverses sobre «L'ensenyament de les humanitats a la universitat». En primer lloc, es planteja la pertinença tant de la denominació dels estudis com de la seva oferta acadèmica posant negre sobre blanc els problemes de definició estructural dels estudis. En segon lloc, es tracta sobretot del cas particular de la seva vinculació amb els estudis literaris, entesos aquests en un sentit ample i innovador, provant de defugir de propostes no engrescadores. En tercer lloc, es reivindica la innovació tecnològica en el treball acadèmic de les humanitats, posant èmfasi en alguns casos particulars, i, finalment, es fa una reflexió sobre la necessitat d'un grau d'Humanitats certament interdisciplinari i connectat amb les necessitats formatives de la societat.

Per la seva banda, Teresa Vallès Botey, degana de la Facultat d'Humanitats de la Universitat Internacional de Catalunya, alhora que proposa una resposta a la qüestió de la funció del grau d'Humanitats, sosté la confiança en la capacitat que tenen avui les humanitats de ser un motor de desenvolupament humà i social, de forjar persones que siguin ciutadanes compromeses i professionals del sector cultural en el seu article «Les humanitats, motor de desenvolupament». Així, descriu amb cert detall algunes de les eines pedagògiques que afavoreixen la transformació personal dels alumnes, com ara la lectura de grans obres de la tradició cultural, el diàleg reflexiu i l'escriptura sobre les lectures. L'article proporciona també una descripció prou detallada del perfil professional dels graduats en humanitats i dels sectors professionals relacionats amb la cultura.

Altrament, Joan Campàs Montaner i Joan Fuster Sobrepere, respectivament director del projecte Catalunya, laboratori d'Humanitats, i director dels Estudis d'Arts i Humanitats a la Universitat Oberta de Catalunya, aprofundeixen en la qüestió amb una reflexió sobre «Quin pot ser el paper de les humanitats en la societat del coneixement? L'ensenyament de les humanitats a la universitat: quines humanitats i de quina manera?». Parteixen de l'establiment d'uns fonaments conceptuals i didàctics d'unes humanitats per al segle XXI que siguin coherents amb la necessitat de formació al llarg de la vida i amb l'ensulsiada de les certeses que oferien les ciències i els metarelats. En un nou context, el sistema educatiu universitari hauria de formar als futurs treballadors del coneixement de manera diferent i defensen que les humanitats per al segle XXI s'han de construir a partir de la reflexió sobre problemes que connectin amb el present, que ens impliquin emocionalment i que ajudin a prendre decisions en un context d'incerteses, de manera que formin uns humanistes especialistes del sentit i dels sabers que produeixen significació. L'article acaba amb una reflexió sobre la necessitat d'hibridar els currículums de ciències i lletres i el paper crucial que hi han de jugar les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

Finalment, Josep Gordi, degà de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona completa el monogràfic amb un article titulat «El repte de l'ensenyament de les humanitats a la Universitat: connectar amb la societat». L'article es planteja, per una banda, com necessitem conèixer els joves estudiants que arriben a la universitat, especialment la manera que tenen de relacionar-se amb l'entorn i els coneixements, que són del tot diferents a les que podríem estar acostumats, fins al punt de notar una cesura que si no es cobreix corre el risc de fer molt difícil la mera comunicació. Per altra banda, es mostra també una anàlisi que posa en valor les pràctiques realitzades pels alumnes durant els seus estudis com a part del seu programa formatiu, en el sentit del valor que proporcionen a l'aprenentatge i al que signifiquen de connexió amb el teixit social i econòmic.

* * *

Certament, fins ara era el cas que les anomenades «humanitats» no han sabut trobar prou justificació per a mantenir-se o millorar la seva situació en les darreres reformes i contrareformes educatives. A cada bugada s'havia perdut un llençol. Cal fer notar també que les disciplines humanístiques hi han col·laborat, perquè fa l'efecte que l'estratègia fallida ha estat la de procurar mantenir-se ferm en certes posicions a costa de plantejar poc guanys en d'altres. A més, difícilment s'ha pogut actuar com un tot conjunt, segurament perquè tampoc el tot, si s'hagués reunit, no era res més que la juxtaposició de les meres parts. Algunes iniciatives recents dels darrers anys, especialment reunions de degans, podran, però, desmentir aquesta apreciació.

Podem parar-nos un moment a pensar en les raons de fons de tot aquest fenomen. Ho farem fixant-nos en un fet superficial. Excepte els interessats pel manteniment de les «humanitats», sospitosos de defensar només el seu *modus vivendi*, o per personatges que els són afins, el fet massís és que la societat actua temptada per ofertes que duen a la marginació i reducció de l'àrea d'humanitats –malgrat les bones paraules, cops a l'esquena o apel·lacions als valors, a l'esperit, als principis, etc. Les autoritats polítiques actuen en nom d'una societat que els reclama actuar d'una determinada manera: les autoritats procuren saber d'on bufa el vent i proven d'usar-lo per a dirigir la seva acció. Podem demanar als responsables polítics l'heroisme de lluitar contracorrent de l'opinió més comuna? Si decidim que sí, des d'on podríem fer aquesta demanda? En tot cas, l'opinió pública majoritària ha decidit, i fa temps, coherentment amb el «sentit comú»: cal apostar pel profit, per l'avantatge, pel guany, per la competència, per la distinció, per la visibilitat, per l'excel·lència, per l'ocupabilitat o per l'emprenedoria (sense ser exhaustiu en els termes). És cert que sovint trobem discursos que van per una banda, o lamentacions, però l'opinió expressada en les *accions* majoritàries de la nostra societat no presenta gaires dubtes al respecte: interessa el que interessa.

No hi ha massa estratègies a oposar a una societat majoritàriament decantada cap al seu propi interès material immediat. Demostrar que res com les humanitats per a treure finalment *profit* (la utilitat de l'inútil) és una estratègia que avui sovinteja. Una altra estratègia, mostrar la recurrent inutilitat de l'útil en la resposta a la qüestió pel sentit del viure, avui, flaqueja, perquè expressada cruament potser no donaria les conseqüències esperades. Sembla bufar núvols preguntar-se si té res a veure la universitat

amb la recerca del sentit, amb la pregunta per si val la pena, o de quina manera, continuar l'aventura humana, de si cal seguir deixant en mans de l'atzar la perdurabilitat de la humanitat.

El document *The role of the Social Sciences and Humanities in the Global Research Landscape*, proposat el 21 de novembre de 2014 per un conjunt molt important d'associacions universitàries punteres, [League of European Research Universities (LERU), Association of American Universities (AAU), Association of East Asian Research Universities (AEARU), Group of Eight Australia, RU11 Japan, Russell Group (UK), i U15 – Group of Canadian Research Universities] i que es pot trobar a la Xarxa¹, planteja sobretot més el compromís respecte d'una sèrie de reptes que no pas receptes de solucions. Emmarcat, sense citar-lo, en l'horitzó 2020 de Recerca i Innovació de la Comissió Europea, horitzó que es planteja segons reptes i objectius i deixa de banda la consideració mateixa de les disciplines acadèmiques², el document que citem posa de manifest que no es farà cap avenç sense un conflicte intern dins les pròpies disciplines. De fet, un dels reptes immediats a què està sotmesa la universitat actual és el de la delimitació d'un dels grans àmbits del saber que, des de l'origen mateix de la universitat, n'ha estat un dels seus eixos vertebradors, des dels *studia humanitatis* que, fa segles, entraren dins la Facultat d'Arts i s'afegien a les facultats de Lleis i de Medicina.

* * *

En un moment de grans canvis i de moviments tant en les estructures internes com en el marc social on treballen les universitats, cal procurar tenir clares les línies generals de les seves funcions de manera que quedi ben establert el seu compromís amb el país que les fa possibles. També es tracta de fer que la societat sigui conscient de la responsabilitat que implica voler disposar d'una universitat, i precisament d'una universitat i no d'una altra cosa. Acabem, doncs, aquesta presentació notant altra vegada que és quasi un tòpic el plany per les humanitats. Per exemple, tres obres recents que molts dels autors tenen a bé recordar, les de Martha Nussbaum (*Sense ànim de lucre. Per què la democràcia necessita les humanitats*. Barcelona, Arcadia, 2011), Jordi Llovet (*Adéu a la universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona, Galaxia Gutenberg / Círculo de Lectores, 2011, o Nuccio Ordine, *La utilitat de l'inútil. Manifest*. Barcelona, Quaderns Crema, 2013) en fan èmfasi. No estaria de més, però, recomanar als lectors, sobretot els del llibre d'Ordine, un passeig per *L'Auca del Senyor Esteve* del nostre Santiago Rusiñol perquè recordin qui pagarà les festes d'en Ramonet. O a tots plegats ens aniria bé rellegir amb atenció l'apèndix que Ordine afegeix d'Abraham Flexner, que al meu parer és el millor del llibre d'Ordine. De Flexner és la frase que hauríem de gravar a l'entrada de les nostres universitats: «*Intellectual inquiry, not job training, [is] the purpose of the university*». Abraham Flexner fou el fundador de l'Institut for Advanced Studies de Princeton. D'això ja fa cent anys, però en el fons, el problema que el llibre d'Ordine no acaba de copsar és que la qüestió no és tant la falta de diners sinó a qui trien els amos dels diners per a decidir amb qui gastar-se'ls.

-
- (1) Disponible a: http://www.german-u15.de/en/presse/ressourcen/leiden_statement_-_21_nov_2014_0.pdf (accés: 6.12.2016).
 (2) Disponible a: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/> (accés: 6.12.2016).

Voldria agrair a la direcció de *Temps d'Educació* la primera iniciativa d'aquest monogràfic i haver-ne acollit la versió final que ara presentem. Qui conegui la trajectòria d'aquesta revista ja sap que regularment s'atansa a terrenys que no són els estrictes d'una determinada «disciplina», perquè entén que no sempre convenen les deixuplines i perquè entén també que cal deixar obertes les portes a una vertadera relació entre acadèmics d'àmbits diversos, assumint el risc del desconcert. Que el rumb que porta el nostre sistema universitari pugui considerar els estudis de formació del professorat i de pedagogia fora de l'àmbit de les «humanitats» no diu massa bé del valor del seu capteniment i dels càlculs i les anàlisis que es fan. Això, però, és una altra batalla.

Voldria aprofitar els darrers mots d'aquestes línies per agrair a tothom qui ha col·laborat en aquest monogràfic la seva aportació, especialment als autors. Amb aquesta aportació, a més de demostrar la seva responsabilitat respecte dels estudis universitaris, han posat en joc una gran generositat en voler compartir les pròpies reflexions, inquietuds, iniciatives o projectes. L'acadèmia necessita d'aquests moments de lliure reflexió i de franca comunicació per a mantenir-se viva. Que aquesta vida acadèmica tingui unes profundes arrels no vol dir que estigui exempta del perill d'estrancar-se. Les reflexions que ara segueixen no només mostren vitalitat sinó que volen reforçar-la. Esperem que siguin de profit als possibles lectors.

Prada de Conflent, El Prat de Llobregat, agost de 2015 - febrer de 2016

La enseñanza de las humanidades: ¿perspectivas de futuro?

Resumen: El monográfico "La enseñanza de las humanidades: perspectivas de futuro" presenta un conjunto de reflexiones, por parte de diferentes responsables académicos de las universidades catalanas, sobre la enseñanza de las disciplinas humanísticas en la universidad. Las reflexiones plantean muchos de los problemas principales con los que se encuentran actualmente estos estudios y también las tensiones que actualmente los caracterizan, tanto en su concepción general como en las diferentes propuestas didácticas y prácticas académicas que se retratan.

Palabras clave: Enseñanza, humanidades, educación secundaria, educación superior, Universidad

L'enseignement des sciences humaines : des perspectives d'avenir ?

Résumé: L'article monographique « L'enseignement des sciences humaines : des perspectives d'avenir » présente un ensemble de réflexions, engagées par différents responsables académiques des universités de Catalogne, sur l'enseignement des disciplines humanistes à l'université. Ces réflexions portent sur les problèmes majeurs auxquels ces études sont confrontées aujourd'hui, ainsi que sur les tensions qui les caractérisent actuellement, non seulement en ce qui concerne leur conception générale, mais aussi les différentes propositions didactiques et les stages académiques qui sont décrits.

Mots clés: Enseignement, sciences humaines, enseignement secondaire, enseignement supérieur, université

Teaching the humanities: what does the future hold?

Abstract: The monograph "Teaching the humanities: what does the future hold?" sets out a series of reflections by various academic authorities of the Catalan universities on teaching the humanities in higher education. These authorities examine the main problems currently facing education in the humanities as well as the tensions that now characterize these problems, both in their overall conception and in the different teaching approaches and academic practices that typify them.

Keywords: Education, humanities, secondary education, higher education, university